

HIDROELEKTRARNA FALA - PRENOVA HISTORIČNEGA INDUSTRIJSKEGA KOMPLEKSA

UDK 725.4: 719
COBISS 1.04 strokovni članek
prejeto 15.9.2003

The Hydro-electric power plant Fala - Renewal of an Historical Industrial Complex

izvleček

V sestavku je predstavljena prenova enega naših najpomembnejših spomenikov industrijske arhitekturne dediščine, ki je bil po prenehanju obratovanja najstarejšega dela preurejen v muzejski in predstavitveni prostor podjetja Dravske elektrarne Maribor.

Elektrarna Fala je bila obnovljena leta 1998, ob osemdeseti obletnici delovanja, potem ko so leta 1996 izključili še zadnja dva agregata iz leta 1918. Ob obnovi jezovne strukture se je lastnik odločil tudi za prenovo in predstavitev historičnih struktur industrijske arhitekturne dediščine. Glavnina prenove, ki je potekala v sodelovanju z Zavodom za varstvo kulturne dediščine iz Maribora, se je usmerila na strojnico. Konservatorski in restavratorski posegi so bili dopolnjeni z elementi muzejske predstavitve in oblikovanjem poti ogleda delovanja celotnega historičnega kompleksa.

abstract

The article presents renewal of one of our most important monuments of industrial architectural heritage, which was redesigned to hold a museum and exhibition space of the company Dravske elektrarne Maribor, after operations ceased. The hydroelectric power plant Fala was renewed on the eightieth anniversary of operation, after the two last aggregates from 1918 were shut down in 1996. Following reconstruction of the dam, the owner decided to renew and present the historical structures of industrial architectural heritage. The focus of renewal, carried out in cooperation with the Office for protection of cultural heritage in Maribor, was on the power house. Conservation and restoration work was complemented with elements of the museum presentation and design of the paths for viewing operation, running through the whole historical complex.

ključne besede:

industrijska arhitekturna dediščina, prenova, nova prilagojena raba

key words:

industrial architectural heritage, renewal, adaptive reuse

Hidroelektrarna Fala je nastala v času prve svetovne vojne in je bila zaradi tehničnih in arhitekturnih kvalitet leta 1986 razglašena za tehnični spomenik lokalnega pomena in vključena na listo spomenikov, predlaganih za vpis v register spomenikov državnega pomena.

Graditi so jo začeli leta 1914, da bi s svojo energijo oskrbovala Gradec z okolico, vendar je sprememba meja razmere preoblikovala v tolikšni meri, da je energija Fale postala v obdobju med obema vojnoma pomembna prednost in potencial pri industrializaciji severovzhodne Slovenije, še posebej Maribora. Elektrarno so projektirali v baselskem Biroju Emil Faesch. Lokacijo na Dravi so izbrali zaradi ugodnega vodostaja in dobrih možnosti za gradnjo, ki jih tako kompleksni objekti na vodi zahtevajo, ter predvsem zaradi angažiranosti mariborskih podjetnikov, ki so si pridobili koncesijo za njeno upravljanje.

Osrednji del kompleksa predstavlja vodna pregrada, ki jo tvorita strojnica z osmimi agregati in jez s petimi prelivnimi polji. Ob njej so še objekti zunanega stikališča, sistem zapornic z zaporničarsko hišo, transformatorska postaja lastne rabe in še nekateri pomožni objekti. Prvotno je bila ob desnem bregu zgrajena tudi pot za splavarje, pozneje so na njenem mestu zgradili dva sodobna agregata.

Izhodišča

Prenova se je začela po opustitvi aktivne proizvodnje v stari strojnici in prenehanju delovanja še zadnjih dveh najstarejših generatorjev leta 1996. Takšne razmere so ponudile možnosti za njeno drugačno rabo. Lastnik, podjetje Dravske elektrarne Maribor, se je odločil v historičnem delu predstaviti zgodovino objekta in urediti muzejskopredstavitveni prostor podjetja, ki je bil v prvi fazi predviden izključno za ogled najavljenih skupin. Že v začetku je prenova predvidevala kompleksnejšo muzejsko

predstavitve v prihodnosti. Zaključek del je leta 1998 sovpadal z osemdeseto obletnico delovanja elektrarne.

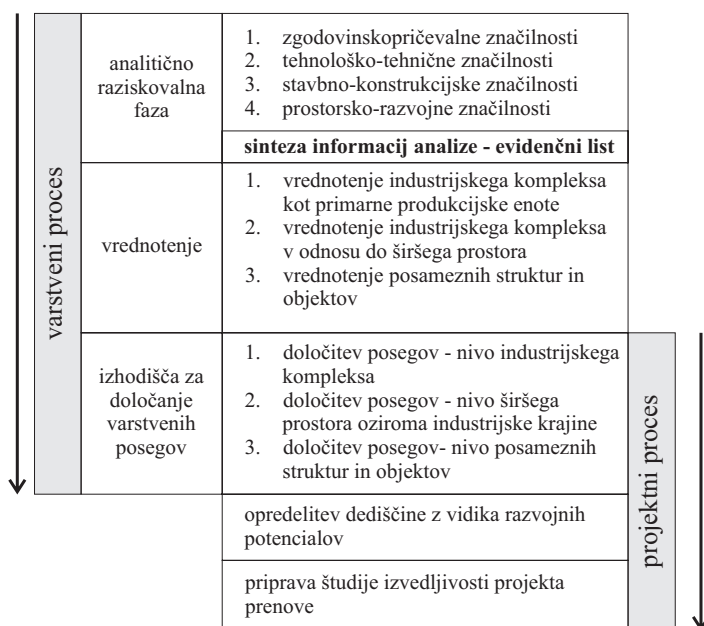
Koncept prenove sta od začetka opredeljevali dve izhodišči: na eni strani pomembna, vendar tudi specifična dediščina industrijskega objekta, ki smo jo želeli predstaviti obiskovalcem, na drugi strani pa determiniranost, ki je posledica aktivne proizvodne vloge tega kompleksa, ki je še vedno pomembna pregrada v sistemu delovanja ostalih dravskih elektrarn ter je z novimi generatorji tudi pomemben proizvajalec električne energije.

Izhodišče dela je predstavljala študija Idejna zasnova in prezentacija stavne in strojne dediščine elektrarne Fala in zasnova muzeja v njej [Sonja Ifko, 1996], ki je preučila predlagane možnosti novih funkcij na območju elektrarne in je bila tako izhodišče priprave projekta prenove elektrarne.

Varstveni pristop in interpretacija

Delo na projektu, ki je v času nastajanja oral ledino prenove območij industrijske dediščine, je potekalo v aktivnem sodelovanju z Zavodom za varstvo kulturne dediščine iz Maribora in odgovornim konservatorjem, prof. Alešem Arihom, ter z lastnikom, s podjetjem Dravske elektrarne Maribor, ki je s svojimi strokovnjaki obvladovalo prenovo strojne in elektrotehnične opreme. Povezovanje različnih strokovnjakov je pri obnovi kompleksnih sistemov, kot je industrijska dediščina, namreč nujno. Za zagotovitev kvalitetne prenove je treba že v fazi raziskovanja in evidentiranja natančno raziskati vse razvojne in funkcionalne značilnosti, saj lahko šele njihova celostna analiza da smernice za natančno in uspešno prenovo ter celostno varstvo. Pomembno je, da varstveni, še prej pa tudi analitičnoraziskovalni proces, kot izhodišče obravnava celoten kompleks, nato pa njegove posamezne funkcionalne dele (objekte in strukture). Na

ta način namreč lahko posege usmerjamo tako, da ohranjamo vse temeljne funkcionalne elemente, ki so za ohranjanje celovite pričevalnosti industrijskega kompleksa nujni.

Slika 1: Shema raziskovalno-varstvenega pristopa za območja industrijske arhitekturne dediščine.
A sketch of the research-protection approach for areas of industrial architectural heritage.

Prenova

Analiza obstoječega stanja je pokazala, da so ostali ohranjeni vsi prvotni deli elektrarne. Izgradnja treh novih agregatov praktično ni posegla v prvotno strukturo. V strojnici so ostali ohranjeni vsi generatorji z vso pomožno opremo. Nekateri objekti so bili delno gradbeno že prenovljeni, saj se je prenova kompleksa začela že v začetku 1990-ih, vendar brez upoštevanja konservatorskih usmeritev. Takrat so prenovili večino fasad in jezovno zgradbo.

Glavni del prenove se je tako usmeril na objekt strojnice. Vzporedno so bili izvedeni še nekateri manjši posegi na ostalih objektih.

Strojnica ali turbinska hiša je jedro elektrarne, kjer so nameščeni turbine in generatorji. Na Fali je bilo na strojnico neposredno navezано stikalishče. Monumentalni prostor strojnice tlorisne dimenzije 80 x 12 metrov in višine 14,5 metrov, postavljen na rečno dno, je grajen iz armiranega betona, prekrit z dvokapno streho. Stropna plošča nad strojnico je tanka armiranobetonska lupina (na temenu debela okoli 4 centimetre), ki med loki, razporejenimi v rastru 8 metrov, prekriva prostor. Na osrednji volumen strojnice se na severni strani navezujejo stikalishče in prvotni upravni prostori, ki so jih v 1960-ih preselili v novodograjeni del.

Falska elektrarna je bila konstrukcijsko moderno zasnovana. Njena glavna značilnost je čista racionalna zasnova, ki temelji na izhodiščih klasične aksialne kompozicije. Dekoracija je še prisotna, vendar minimalna in navezana predvsem na oblikovanje opreme. Govorimo lahko o podobnem odnosu, kot ga je do oblikovanja betona imel njegov takrat najbolj znani protagonist August Perret, o klasičnem racionalizmu, ki se še vedno popolnoma na odpove dekorativnosti. To je še posebno dobro vidno pri oblikovanju jezovne zgradbe.

Kvalitetno oblikovana notranjost z elementi Art deco oblikovanja je bila sicer že dodobra predelana in delno izgubljena, vendar je bilo mogoče večino elementov očistiti in prezidano severno steno osvoboditi naknadnih dozidav. Nekateri uničeni elementi opreme, predvsem luči in ograje, so bili na novo izdelani po originalnih načrtih in postavljeni na prvotno mesto. Strojnica je po prenovi dobila svojo prvotno podobo. Ob strojih so dodane le napisne table z osnovnimi tehničnimi podatki. V primeru izvedbe načrtovane muzejske predstavitve je to možno postaviti vzdolž nizvodne stene.

Po zaključku obratovanja so zaprli in z betonom zasuli sedem od osmih turbinskih polj s horizontalnimi Francisovimi turbinami. Eno turbinsko polje so, pod vodstvom strokovnjakov iz elektrarne, odprli za ogled obiskovalcev. Vgrajeno turbino so ustrezno konservirali in z odprtjem zunanje lupine omogočili ogled njene notranjosti. Prav tako je predstavljena tudi zunanost enega od vtočnih polj, in sicer s sistemom zapornic, ki pa ne deluje. Oba posega sta pomembna za predstavitev delovanja objekta.

Veliko manj sreče kot strojnica je imela stara stikalnica ob njej, ki so jo sredi 1960-ih prenovili in staro opremo odprodali. Sedanja prenova je ta prostor namenila ureditvi sprejemnega in predstavitvenega prostora, kjer se obiskovalci z AV-projeksijo seznanijo z zgodovino in ostalimi značilnostmi kompleksa, služi pa tudi kot prostor za različne prireditve in predavanja podjetja.

Arheologijo tega vitalnega prostora elektrarne po prenovi ponazarjata tlak in celostenska fotopovečava. Na mestih, kjer so bile razvrščene razdelilne omare, je z leseno površino označena lega omar, s talnimi lučmi pa so označene lokacije glavnih števec. Naknadno zgrajene stene proti strojnici so odstranjene in nadomeščene s celostensko zasteklitvijo. Poseg prostor poveže s strojnico in ustvari prvotno zasnovano strukturo prostora. V prostoru pod stikalnico je urejen manjši predstavitveni prostor celotne verige dravskih elektrarn.

Prenova je omogočila ohranitev in predstavitev enega naših najpomembnejših spomenikov arhitekturne dediščine 20. stoletja. Njena učinkovitost je v veliki meri posledica aktivne angažiranosti lastnika in njegovega zavedanja razvojne prednosti ohranjanja lastne tradicije. Prenovo je znal vključiti v svoj razvojni koncept in se ambiciozno zavzema za temeljitejšo muzejsko predstavitev. Vendar je v tem kontekstu treba opozoriti na nedavne neustrezne posege, ki brez konservatorskih usmeritev posegajo v historično strukturo in s tem zmanjšujejo njeno kvaliteto in pričevalnost. Temeljna prednost predstavljene prenove je bila v celostni obravnavi in ohranjanju kompleksnosti dediščine območja, ki se ni usmerila le na nekatere strukture, ampak je ohranila tudi njegovo funkcionalno celovitost, slednja je v primeru varstva industrijske dediščine na delujočih objektih težko dosegljiva.

Investitor:	Dravske elektrarne Maribor
Prenova:	Sonja Ifko, u.d.i.a
Lokacija:	Fala 24, Fala
Leto izvedbe:	1998

Slika 2: Zračni posnetek elektrarniškega kompleksa (vir: Dravske elektrarne Maribor).
Aerial view of the power plant complex (source: Dravske elektrarne Maribor).

Slika 3: Prenovljena strojnica.
Renewed power house.

Slika 4: Ohranjena turbina.
Preserved turbine.

Slika 5: Začetek prenove.
Beginning of renewal.

Slika 7: Prenovljena stikalnica, pogled iz strojnice.
Restored control room, view from the generator room.

Slika 6: Prenovljena strojnica.
Renewed power house.

Slika 8: Arheologija stikalnice je predstavljena v tlaku in s fotopovečavo.
Archaeology of the control room is presented by paving and photo-enlargement.

Slika 9: Stikalnica, v kateri je urejen sprejemni prostor z AV-projeksijo.
The control room, which holds the reception and projection room.

Viri:

- Arhivsko gradivo podjetja Dravske elektrarne Maribor.
Ifko, Sonja: Muzej na elektrarni Fala, Idejna zasnova varstva in prezentacija stavbne in strojne dediščine ter zasnova muzeja. Maribor, 1996.
Ifko, Sonja: Analitična študija možnosti umestitve muzeja dravskih elektrarn v historični del elektrarniškega kompleksa. Maribor, 1998.

Sonja Ifko
Univerza v Ljubljani
Fakulteta za arhitekturo
sonja.ifko@arh.uni-lj.si